

Соцреализъм, милитаризъм, социалистически патриотизъм

Пламен Дойнов

В химна на Народна република България от 1950 г., написан от Никола Фурнаджиев, Младен Исаев и Елисавета Багряна, още първият куплет оповестява конститутивната особеност на новото българско присъствие в света:

*България мила, земя на герои,
неспирен и мощен е твоят възход.
Да крепне навеки съюзът ти боен
с могъщия, братски съветски народ!*

Припевът затвърждава реторико-идеологическата свързаност между Народната република и застрашения мир:

*Слава, Републико наша свободна!
Страж на мира непреклонно бъди! –
Враг ли нападне земята ни родна,
В бой до победа ни смело води!*

Ранната Народна република чрез новия си химн не просто обявява *тържествено* и *на всеослушание* своя сателитно-колониален статус спрямо СССР, но и посочва устойчивите идеологически пароли, чрез които се осигурява този статус: укрепване на *бойния съюз* със „съветския народ“; усвояване на ролята „страж на мира“; при нападение срещу НРБ – нанасяне на отведен удар и водене на „бой до победа“.

Същевременно съвсем не е случайно, че никъде в химна не се споменава думата „война“. Заместителите „бой“, „битка“, „схватка“, след които свети неизменна „победа“ – това е милитаристкият хоризонт на комунистическата идеология и държава. Всъщност според речника на комунистическия режим, щом стане дума, че той участва в стълкновение на бойно поле, войната винаги е определена като *отбранителна*. Социалистическата държава настоява, че никога не я започва, а е принудена да я води, за да се защити. Тогава войната може да бъде единствено *справедлива*, а в най-високите си измерения – *отечествена*. Агресор може да бъде единствено империалистическият Запад, докато комунистическият Изток по дефиниция бива *нападат* или поне *предизвикан* и *провокиран*. Както показват случаите с пропагандната опаковка на Унгарското въстание от 1956 г., Пражката пролет от 1968 г., нахлуването на СССР в Афганистан от 1979 г. и прочее интервенции или военни операции, когато съветските войски или армиите на Варшавския договор нападат една държава, всъщност не извършват агресия и не повеждат война, а потушават контрреволюция, оказват „братска помощ“ или подпомагат „национално-освободителна борба“.

Такова дистанциране от *войната* като *зона на срама* е показателно. Оказва се, че дори организацията на социума да бъде определяна от Евгений Добренко „като военна машина“, а заедно с това и соцреалистическият текст и дискурс да бъдат също метафоризирани като *машина за война*, чийто мотор е „конфронтационността и култа към борбата“¹, тази същност е старателно укривана в текстовите практики както на комунистическата пропаганда, така и на соцреалистическите писатели. Нещо повече, те изцяло преназовават *войната*, към която се стремят и понякога агресивно разгарят, като *борба за мир*. Мирът е висша цел и ценност, заради която е допустимо да започнат да воюват. Но такава война не е война, защото е война *в името на мира*, т.е. не е никаква война, а *борба за мир*.

Как става възможен този специфичен речников и семантичен обрат в системата и политестетиката на социалистическия реализъм?

Милитаристката основа на соцреализма

Продължително време крайнолевите движения в Европа през XX век последователно се обявяват *против войната*, доколкото тя се възприема като средство за завладяване на нови територии в името на реализацията на империалистически проекти на националните държави и/или империи. Моделът за такъв тип конфликт е Първата световна война, дефинирана еднозначно от Ленин като „империалистическа“:

¹ Вж. Добренко, Евгений. *Метафора власти. Литература сталинской эпохи в историческом освещении*. Otto Sagner. München, 1993, с. 189.

Социализъм, милитаризъм, социалистически...

от стр. 9

„Всъщност това е война между две групи разбойнически велики държави за подялба на колонии, за поробване на други нации, за облаги и привилегии на световния пазар. Това е най-реакционната война, война на съвременните робовладелци за запазване и укрепване на капиталистическото робство.“²

Отхвърляйки тази война обаче болшевиките издигат други форми и други идеологически формули, чрез които утвърждават революционното насилие като незаобихоливо средство за вземане и задържане на властта. По същество „пролетарската революция“ е война на експлоатираните срещу експлоататорите, на пролетариата срещу буржоазията. Тази класова война не е между различни народи и държави, а вътре – между гражданите на една държава. Както гласи друга Ленинова формула от 1914 г., „превърщането на съвременната империалистическа война в гражданска е единственият правилен пролетарски лозунг“³.

Примерът на ленинските постулати и на Гражданската война в Съветска Русия има и своите близки и далечни български аналози в началото на ХХ век: от водената антивоенна агитация на Солунския фронт от младия Георги Димитров и т.нар. „войнишко въстание“ от 1918 г. през септемврийските събития от 1923 г. до червения и белия терор от 1925 г. Всички те показват как в крайнолявата идеологическа традиция войната между държавите травестира в класово стълкновение.

Като емблематичен епизод в биографично-агиографските текстове за „Вожда и учителя“ Георги Димитров се откроява пътуването му като народен представител в района на Ксанти – Драма през 1917 г., където „се промъкна на фронтовата линия“ и свиква „незаконна партийна конференция“, на която агитира против участието на България в „империалистическата война“, чете възвание за мир и за следване на примера на революцията в Русия. Тази акция, украсена от версията за дръзкото застъпничество на Димитров пред един полковник (или генерал?) за непознат ранен войник във влака, коства присъда на комунистическия депутат от три години затвор, от които излежава около година и половина. Георги Димитров по същество агитира за такъв мир в Голямата война, който е в интерес на болшевишката Русия, и за пренасяне на фронта във вътрешността на страната.

Първият конгрес на БКП от май 1919 г., следвайки зададения от Третия комунистически интернационал курс, се обявява за секция на Коминтерна и облича личния пример на Димитров в официален документ – програмна декларация, според която *всесветската война, заклеена като империалистическа*, „отвори епохата на социалистическите революции“. Новите средства се определят според опита на руската революция – „от масовата акция и масовата политическа стачка до въоръженото въстание“. Поставят се нови цели пред партията: установяване на *социалистическа съветска република; експроприация и социализация на средствата за производство; организиране на всенародна милиция и образуване на Червена армия като активна част от милицията* – „за постоянна закрита на революцията от контрареволуционен апарат и заговори“. Сред първите условия за победата на социалистическата революция се изтъква „обезоръжаването на буржоазията и въоръжаването на революционните класи“, за да бъде установена „диктатура на работниците и бедните селяни“⁴.

След конгреса се свиква тайна партийна конференция, която решава да се създаде *незаконна военна организация на БКП* с вменени задачи лично от Васил Коларов – изграждане на военни групи (*десетки*) в партията и в други организации; военна подготовка на партийните кадри; въоръжаване „чрез купуване, открадване“ на оръжие; разузнаване на „противника“ (т.е. на държавни институции, на други партии и формации, на полицията, на царската армия и др.); проникване в полицията и армията и създаване в тях на *партийни ядки*; противодействие срещу репресии на

² Ленин, В. И. *Воззвание к рабочим о войне, о целях воюющих сторон, задачах рабочего класса, с призывом к международной революции пролетариата и свержению буржуазных правительств.* [Зеренберг. Август 1915 г.] – Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 2, оп. 1, г. 3739, л. 1–2.

³ Вж. *Манифест ЦК РСДРП „Война и российская социал-демократия“.* [Ранее 28 сентября (11 октября) 1914 г.] – Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 2, оп. 1, г. 3400, л. 1–18.

⁴ Вж. *Програмна декларация на БКП (т.с.), приета на Първия конгрес на БКП (т.с.)* [май 1919] – В: *Коминтернът и България. Март 1919 – септември 1944 г. Том 1. Документи.* Съст. Луиза Ревякина, Львезар Стоянов, Володя Милачков, Р. П. Гришина, Н. С. Лебедева. ГУА при МС на Република България. С., 2005, с. 40–43.

официалната власт и т.н.⁵ Този курс не просто отвежда към септемврийските събития от 1923 и терора от 1925 г., но и дългосрочно определя милитаристичния характер на БКП и обвързаните с нея формирания, издания, акции. Въз основа на идеологията на насилието (включваща и насилствено вземане на властта) се постулира и организира алтернативна *партийна армия*, чрез която постепенно се милитаризира цялото комунистическо движение. В такава перспектива идеологията и практиката на проектираните комунистически режими започват да популяризират и прилагат *класовата война* като революция, която непрекъснато се преутвърждава в борба срещу *контрареволуцията*.

Историята показва, че когато вземе властта, комунистическата партия не ревизира военизираното си поведение. Напротив, точно тогава обществото се милитаризира, подложено постоянно на нещо като *всеобща мобилизация*. Овластената комунистическа партия налага върху всички усещането, че трябва да застанат *на пост* – в защита на завоюваната свобода. Така след обезвреждането на враговете на „работническата класа“ трябва да се неутрализират и унищожат враговете на „пролетарската държава“. Персонажите се раждат от вече готови архетипи.

Ханс Пюнтер описва формирането на съветската митология като „процес на актуализация на определени архетипи“⁶. На първо място той изтъква *мита за героя*, който с лекота се институционализира:

„За тоталитарните култури е характерен стремежът към узурпация на енергията на героическия мит, за да го използват за свои цели. Масовата идентификация с героя и подражанието на него се поставят в служба за изпълнение на държавни задачи. Мобилизиращата функция на героизма се изразява в институционализиран пангероизъм. Вследствие на това всички сфери на живота се превръщат в арена на борба, по „фронтове“ и „участъци“, където се ценсценират „походи“, стават „битки“ и се постигат блестящи „победи“.“⁷

После Пюнтер прибавя и *мита за врага*, който заедно с героическия мит образува своеобразна дуалетическа двойка:

„Тоталитарното общество както не може да мине без герой, така не може да съществува и без враг. Врагът и героят са явления, които се обуславят едно друго. В съветската преса от сталинско време може да се види пропорционално нарастване на размерите на героиката и на образа на врага. Там всички събития се разпадат на две категории – на блестящи победи на героите и на злонамерените интриги и действия на вредителите. Съветският пангероизъм съответства на пандемонизма.“⁸

Пюнтер поставя акцент върху понятието „враг на народа“, чиято интензификация показва, че „става дума не за идеологически определен враг в смисъла на марксистката теория за класовата борба, а за опасни вредителски

⁵ Вж. за това мемоарните свидетелства: *Спомени на Антон Недялков за създаването на военната организация на БКП* [25.03.1949] – В: *Коминтернът и България. Март 1919 – септември 1944 г. Том 1. Документи...*, с. 66–70; Недялков, Антон. *Военната организация на БКП. 1920–1923. Спомени.* Държавно военно издателство. С., 1969, с. 8–12.

⁶ Пюнтер, Ханс. *Архетипи советской культуры* – В: *Социалистическият канон. Сборник статей, под общей редакцией Х. Пюнтера и Е. Добренко.* Академический проект. СПб, 2000, с. 743.

⁷ Пак там, с. 749.

⁸ Пак там, с. 751.

елементи, които противостоят на щастие на Голямото семейство“⁹, за каквото се представя обществото в СССР през 30-те и към каквото се домогва българското (прото) тоталитарно общество след средата на 40-те години. *Народният враг* – кулаци, шпиони на чужди централи, бивши фабриканти и опозиционери, изобщо „бивши хора“ и прочее антагонисти, отгледани в лоно на класовите разграничения и сблъсъци, се противопоставят като заплаха за новообразуващата се социалистическа национална общност и се присъединяват към останалите *врагове от чужбина* – буржоазни правителства, едри капиталисти и банкери, милитаристи и пр. *Народният враг*, макар да е част от националната общност, е поставен извън скобите на *народа*, т.е. той се овъншнява, извежда се в друго пространство, откъдето излъчва заплаха, очаква се саботаж и нападение или се задава контрареволуция. Така *вътрешни* и *външни врагове* застават в един идеологически ред, доколкото са против социалистическата революция, пронизващо преобразяваща цялата национална общност. Именно срещу тях народът (*социалистическият народ*) повежда серия от битки в необявената война между „нов“ и „стар свят“.

За проясняването на това противопоставяне много би помогнало въведеното от Хана Аренд понятие „обективен враг“, в което се сливат характеристиките на *всички видове врагове*. В хода на тоталитарното управление „самата политика на правителството посочва един враг като „обективен“, като „заразносител“ или „носител на тенденция“¹⁰. Той е *виновен по презумпция*, заподозрян не просто заради потеклото или миналото си, а заради самия му вменен статус на потенциален престъпник, на полуготовия продукт за обвинение – постоянна суровина, захранваща политико-идеологическата машина за производство на врагове. Затова „категорията на обективните идеологически врагове надживява първоначалните идеологически противници на движението, като според променящите се обстоятелства се разкриват нови и нови врагове“¹¹: за НРБ се редуват различни категории от населението – управници „монархо-фашисти“ *до Девети*; целият бивш *десен* политически елит на Царство България; опозиционери в малката ехоха на 1945/1947 г.; едра и средна буржоазия, земевладелци, „кулаци“; спотаени „предатели“ и „шпиони“ в редовете на самата комунистическа партия; диверсанти, прихажващи *отвън* по въздух, море и суша; свързани с „ционистки“ заговори евреи; младежки групи и интелектуалци, попаднали под „разложителното“ влияние на Запада и на неговата „идеологическа диверсия“; български емигранти зад Желязната завеса; българомохамедани („помаци“), български турци и пр. Конкретното съдържание на „обективния враг“ се „мени в зависимост от преобладаващите обстоятелства и позволява да се обяви война на нова категория, цом предишната бъде унищожена“, доколкото *вождът „единствен има правото да посочи следващия потенциален враг“*¹².

Системата от *вътрешни* (част от националната общност) и *външни* (от други националности и географски пространства) врагове в комунистическата идеология е изградена от динамични връзки, изтъкани от обратни. Периодично един тоталитарен комунистически режим превключва от режим на „световна революция“ в режим на война срещу световния империализъм, фашизъм или просто капитализъм. Евгений Добренко лаконично описва този преход за СССР през ХХ век:

„Идеята за войната и съпътстващото я милитарно съзнание е *конститутивна* черта на всяка тоталитарна култура. Провалът на идеята за класова война във вида на „световна революция“ по неизбежност довежда до прераждане на класовата идея в национално-патриотическа идея, когато накрая е осъзнато, че наоколо се намират не „братя по класа“, които всеки момент ще произведат социалистическа революция, а преди всичко „сили на империалистическата реакция“, на които може да противостои същата комуналност, трансформираща се от класова в национална.“¹³

В рамките на съветската система подобен процес се случва поне два пъти. Първият път е през 30-те години на ХХ век, когато Съветският съюз остава *сам и изолиран*, опитвайки се през 1939 г. да се договори с тоталитарния си „близък“ Третия райх за териториална подялба на Източна Европа и за разпределение на сфери на влияние¹⁴. Тогава се изобретява и „съветският народ“ – монистичен многонационален конструкт, чиято основна цел е неутрализирането на самостоятелните алтернативни национални движения в рускоцентричната комунистическа империя, но и *нов суверен*, изобретен за прележитимация на комунистическата власт. Заедно с това СССР се преутвърждава като *особено отечество*, доколкото – според припомнените

⁹ Пак там, с. 751.

¹⁰ Вж. Аренд, Хана. *Тоталитаризмът.* Панорама. С., 1993, с. 166.

¹¹ Пак там, с. 167.

¹² Пак там, с. 168.

¹³ Добренко, Евгений. *Метафора власти. Литература сталинской эпохи в историческом освещении.* Verlag Otto Sagner, München, 1993, с. 178.

¹⁴ Става дума за *Пакта Молотов-Рибентроп, или Пакта за ненападение между Германия и Съветския съюз от 23 август 1939 г. и за Договора за дружба и граници между СССР и Германия от 28 септември 1939 г.*

гуми на Ленин – „отечествената война, към която ние отиваме, е война за социалистическото отечество, за социализма като отечество, за съветската република като *отред* на световната армия на социализма“¹⁵. Това означава, че „Съветският съюз е отечество не само за народите, които го населяват, но и за всички трудещи се в света; той е ръководещата сила на цялото прогресивно отечество“¹⁶, „социалистическо отечество на международния пролетариат“¹⁷, всепроникваща през национални и държавни граници политическа класово-партийна империя.

Вторият момент е след края на Втората световна война, когато Червената армия, стигнала *само* до Берлин, не успява да разпростре „световната революция“ в по-голяма част от Европа. Тогава съветската държава, придобила международен авторитет на *спасителка на света от фашизма* и *освободителка на народите*, очертава своя имперски кръг от сателитни държави, в които започва производството на „нови социалистически нации“¹⁸. Тази нова „световна армия на социализма“ се изправя срещу „буржоазния космополитизъм“, „американския империализъм“, „буржоазната чуждестранщина“ и прочее образи, наредени в безкрая на редицата от вражески изобретения. Сталинистският режим отново преутвърждава *националната идея* в контекста на новозграждащата се система от сателитни на Москва „народно-демократични“ и „социалистически държави“ в Източна Европа. Лоялни към режима на Сталин, те по същество се лишават от национален суверенитет, влизайки в пределите на *по-голямото* „велико пролетарско отечество“, на чийто връх в Кремъл седи световният комунистически вожд.

България, като една от новите сателитни държави, се *съветизира* и чрез начина, по който усвоява концепта за „социалистическия патриотизъм“ – едно от най-често използваните идеологически оръжия в Студената война.

„Социалистическият патриотизъм“ като машина за производство на война

След вече изкования в Москва термин „съветски патриотизъм“, чрез който се прави опит идеологически да се успокоят напреженията в многонационалната комунистическа империя, „социалистическият патриотизъм“ се възприема в по-малката сателитна национална държава НРБ като конструкт, съгласяващ постулата за класовата доминация на пролетариата с националпатриотическата идея.

Пътят до конструирането на „социалистическия патриотизъм“ в българската публичност описва множество зигзази. Още с дефинирането на *войните за национално обединение* като плод на „националистическа завоевателна политика на буржоазията и монархизма“ и с лансираната от месните социалисти през 1919 г. теза за установяване на „социалистическа съветска република“¹⁹, а после с проекта от 1923 г. за създаване на *Балканска федерация на работническо-селски правителства*²⁰ – започва класовото сегментиране на българската национална идея и нейното ситуационно преформулиране според целите в актуалната политика на съветска Москва и на Комунистическия интернационал. По време на Втората световна война призивно-пропагандните обръщения на намиращите се в съветска емиграция български комунистически водачи очертават рамката на простъветски *алтернативен патриотизъм*, противоположен на кратковременно осъществения проект за *Обединена България*. Георги Димитров и Вълко Червенков излъчват послания за обречеността тъкмо на тази „обединена България“, която „сама губи под ботуша на германските завоеватели своята национална независимост“ и се е превърнала в „хитлеристки васал“; управляващите са обозначени като „изменници на родината“, а „истинското родолюбие“ се изразява *само* от Отечествения фронт; подобно на борбата за освобождение от османска власт, отново *нашият народ* се изправя *единодушен* срещу чужда власт – този път срещу „съсипията на чуждото хитлеристко робство“²¹.

¹⁵ Цит. по: Чесноков, Д. И. *Марксизмът-ленинизмът за отечеството и патриотизма*. – В: *За съветския патриотизъм. Сборник статии*. Изд. на БКП. С., 1952, с. 39.

¹⁶ Соболев, А. И. *Съветският патриотизъм – патриотизъм от висш тип*. – Пак там, с. 83.

¹⁷ Капитанов, Н. А. *Характерни черти и особености на съветския патриотизъм*. – Пак там, с. 163.

¹⁸ Формулата на разширяване на световното „социалистическо отечество“ е изработена още преди това: „Работническата класа и нейната интернационалистическа партия са онези сили, които утвърждават тези нови нации, ръководя ги и си поставят задача да унищожат остатъците от националния гнет в името на равноправието и свободното развитие на нациите и националните малцинства. Именно върху тази основа в СССР се оформиха новите социалистически нации.“ – Вж. Титаренко, С. А. *Съветският патриотизъм против буржоазния космополитизъм*. – Пак там, с. 422.

¹⁹ Вж. тези формулировки в: *Програмна декларация на БКП (т.с.), приета на Първия конгрес на БКП (т.с.)* [май 1919] – В: *Коминтернът и България. Март 1919 – септември 1944 г. Том 1. Документи...*, с. 40–41.

²⁰ Вж. *Възвание на ИККИ към българските работници и селяните с призив да се вдигнат на борба срещу превратаджите и за установяване на работническо-селско правителство* [23.06.1923] – Пак там, с. 79.

²¹ Вж. част от назовавания в текстовете от: Червенков, Вълко. *За младежта*. Съст. Кр. Василев. Народна младеж. С., 1952, с. 135–136, с. 125, с. 76 и др.

Още тогава отношението на българските комунисти към присъединяването на Македония към Царство България е просърбско, еднозначно в обвиненията, че „македонското население гладува“, „българската администрация граби и насилва македонците по-лошо и от кърджалиите едно време“ – *уволняват македонски интелектуалци и учители*, „избиват македонските патриоти“ и „се преследват македонците за техния македонски говор“²².

От базираната в СССР радиостанция „Христо Ботев“ често се чува обръщението „млади патриоти“, „родолюбци“ и прочее характерни назовавания, с които се маркира зоната на неофициалния прокомунистически сегмент в българската национална общност. В процалната статия от името на радиостанцията, прочетена на 21 септември 1944 г. от Вълко Червенков се отдава дължимото на „истинските патриоти“, които са провели успешно „народоосвободителната отечествена борба против германските разбойници, против прогерманската фашистка агенпура“, т.е. постигнали са „освобождението на България от германското робство“ благодарение на „бойната дружба между народа, народните въстаници и патриотите от армията“ чрез „всенародно антифашистко въстание“ и така *след Девети* „народна България излезе от дълбока нелегалност и започна с пълни гърди да диша свободно“²³.

В ситуацията на световна война комунистическата пропаганда преработва понятия и предлага техни специфични употреби, за да изобрети свой *нов патриотичен речник*. Статутът на Царство България като *съюзник* на Трестранния пакт се преобразува в представа за попаднала *под хитлеристко робство* окупирана територия, върху която се разпореждат *германски окупатори*, подпомогнати от български *продажни* правителства. На *народа* му се приписват опозиционни характеристики: срещу управляващия прогермански буржоазен елит противостои около *девет десети* от населението, което обаче постепенно се превръща в *революционен народ*. През войната този *народ* е сякаш изместен от политическото поле, укрив в потиснатото си безмълвие, вкаран в затворите или разпръснат в партизанските планини, за да се появи на 9 септември 1944 г. в истинския ръст с вдигнат високо юмрук. Идеологически се изработва фигурата на излязлата от нелегалност, от невидимата зона на съпротивата *народна България*, която се възправя на историческата сцена пред целия свят като *ново отечество* или *нова родина* – новозкована *отечественофронтиска България*. За да се противопостави на додеветосептемврийския идеал за *Обединена България* или *Велика България*, комунистическата пропаганда лансира формулата „великобългарски шовинизъм“ като негативно обозначаване на националпатриотическите идеи в междувоенния период, чието временно реализиране чрез участието във войната на Царството като съюзник на Трестранния пакт дори е обявено за „престъпление“, доколкото подлежи на преценка и осъждане от различни състави на Народния съд през 1945 г. На „великобългарския шовинизъм“, обявен лично от Георги Димитров за „язва на живото тяло на нашата страна“²⁴, се противопоставя един нов, *класово-партиен интернационален патриотизъм*, ориентиран към актуалния момент на войната, но и към политиката за дългосрочно реструктуриране на националния идеал в условията на вече овладяна от Комунистическата партия държава. Затова Георги Димитров продължава да лансира пропагандно-идеологически формули в ситуацията „пролетариатът на власт“:

„Не може да има истински български патриот, който да не се намира в редовете на Отечествения фронт, който да не помага, според силите и способностите си, за неговото укрепване, който да не пази единството му като зеницата на очите си. В нова демократична България не може да има място за проклетия фашизъм и великобългарски шовинизъм и човекомразство, за народните предатели и агенти на фашисткия враг.“²⁵

Тази пропагандна схема е доста семпла, но политически ефективна: *истинските патриоти* се намират в управляващата коалиция ОФ, а всички останали са *предатели, фашисти, чужди агенти*, т.е. *непатриоти*. По повод първото честване на Първи май в *отечественофронтиска България* формулите за *новия народен патриотизъм* започват „диалектически“ да се усложняват:

„Първи май – това е чудесно съчетание на здравия патриотизъм, на любовта и предаността към своята родина с международната солидарност на трудещите се и с братството на свободолобивите народи. Не може да има истински народен патриотизъм без международна солидарност, както не може да има

²² Вж. Червенков, Вълко. *Към македонската младеж*. – Пак там, с. 111.

²³ Червенков, Вълко. *Процална статия* [21.09.1944] – В: *Говори радиостанция „Христо Ботев“* (23 юли 1941 – 22 септември 1944 г.). Т. 7. Изд. на БКП, С., 1952.

²⁴ *До Централния комитет на Българската работническа партия (комунисти)* [28.09.1944] – В: *Георги Димитров до отечественофронтиска България*. Второ допълнено издание. Изд. на БРП (к). С., 1945, с. 9.

²⁵ *До Националния конгрес на ОФ комитети* [11.03.1945] – Пак там, с. 25.

истинска международна солидарност без действителен народен патриотизъм. [...] ...патриотизъм без международна солидарност не е истински патриотизъм, а великобългарски или груз шовинизъм, водещ народа само към национални нещастия. Нашата Родина може да се разбива и процъфтява само в сътрудничество и солидарност с другите демократични страни.“²⁶

Скоро след 1945 г. от кръга на *демократичните страни* в речника на Димитров отпадат великите демокрации на САЩ и Великобритания, на Франция и други страни, които остават в противниковата зона на *капиталистическия лагер*. Народната република се позиционира в останалата част на света, споена от идеологическо лепило, получило се от смесването на *социалистически патриотизъм* и *пролетарски интернационализъм*. Разбира се, при Георги Димитров и наследилите го Васил Коларов и Вълко Червенков надделява *предаността* към Съветския съюз и лично към Сталин. Особено при „героя от Лайпциг“ наистина става дума за служене на „две родини и два дълга“, за „невъзможността да избере между две отечества“²⁷. Васалиният му статут спрямо Сталин и ВКП (б) многократно е автофиксиран в собствения му дневник, където цитира писмото си до „бащата на народите“:

„Считам за излишно да Ви уверявам, че някой в нашата партия, разбира се, най-малко аз лично, би предприел съзнателно някаква стъпка в нашата вътрешна или външна политика, която би била в разрез с позицията на ВКП (б) и в ущърб на интересите на нашето общо дело.“²⁸

Такива гуми не просто са отражение на геополитическата ситуация от началото на Студената война, когато сателитната НРБ, позиционирана в пояса от държави с „народни демокрации“ около СССР, изцяло се съобразява с волята на Кремъл, за да служи на *общото дело*. Те изразяват нещо по-мащабно – марксистко-ленинското разбиране за дълбинното класово-партийно свързване на източноевропейските нации в *интернационално свръхотечество*, разпространящо се на териториите на държави, в които комунистическите партии са взели властта.

Според Лениновия постулат за *отечеството* като „политическа, културна и социална среда“ НРБ е типичен конструкт или именно *среда*, където се пресичат актуалният хоризонтал на социалистическата общност и историческият вертикал на нацията. В точката на среща между двата вектора, в която победилата пролетарска революция реализира нова комунистическа държава, се преобразява наследената от буржоазното царство националпатриотическа идея.

Още от 1946/1948 г. Георги Димитров започва да проектира *класовата памет като национална* или по-скоро *народна*, съветвайки например да се изграждат „национални паметници“ на „борците, загинали за свободата на нашия народ“ срещу „фашизма и немските окупатори“, за да се „помогне много за патриотичното възпитание на новото наше поколение“:

²⁶ *До всички хора на физическия и умствен труд в България* [28.04.1945] – Пак там, с. 37–38.

²⁷ Вж. за това в: Знеполски, Ивайло. *Българският комунизъм. Социокulturни черти и властова траектория*. Институт за изследване на близкото минало. Села. С., 2008, с. 131–132.

²⁸ Димитров, Георги. *Дневник. 9 март 1933 – 6 февруари 1949*. УИ „Св. Климент Охридски“. С., 1997, с. 595.

Соцреализъм...

от стр. 13

„Самите партизани са заинтересовани. В борбата техни хора и другари са загинали, затова нека те ви покажат забележителните места. Всяко такова място да се отбележи – отначало било с камък, било с някаква гръска или малък паметник. Нагнис да се сложи: тук е загинал такъв и такъв герой, тук е изгорена къщата на такова семейство, което давало убежище на борците.[...] Тези места са национална светиня за нас. Какво голямо значение имат например такива паметници от Освободителната война от 1878 година като Шипка и Плевен. Там отиват и стари, и млади и се чувствуват национално горди. Национална гордост и патриотизъм изпитва човек, когато се изправи пред тях. А без такова съзнание, без такова чувство за национална гордост никои народ не може да върви напред. Не е достатъчно за човек само партийно съзнание, то трябва да бъде свързано с общонационално съзнание и гордост.“²⁹

Тъкмо осъществяването на специфичната сглобка между *партийно* и *национално съзнание* изисква активна работа върху базови понятия за комунистическата идеология, едно от които е „народ“. Разбира се, работата не е само върху понятието, но и върху самата *реалност* на населението в НРБ, откъдето да се извлекат елементите, с които да бъде съставен *новият народ*. Терорът и чистките между 1944 и 1948 г. изключват от народа символно и физически цели групи от населението – политически елит *до Девети*, едра и средна градска буржоазия, собственици на промишлени предприятия и земевладелци, опозиционери в периода 1945/1947 г., „царски офицери“, нелоялна интелигенция и пр. В ситуацията на тоталитарна революция „смятаните за ненужни или остарели части от обществото са осъдени на изчезване“³⁰. По думите на Ивайло Знеполски, „напълно в ключа на большевишката традиция понятието *народ* се разглежда единствено на полето на социалното; социалното разделение е вододелът, който служи за ориентир при включването или изключването“³¹. Комунистическата партия „притежава правото да говори от името на народа, тъй като се явява най-осъзнатата и най-организираната част от народа“, затова „всеки, който не приветства новата власт или не показва готовност да ѝ сътрудничи, губи правото си да бъде част от народа и обикновено е определян за работоотстъпник, т.е. като някой, който е продал рода, предал общността“³².

Такова мащабно социално и политико-идеологическо инженерство няма как да мине без *работа върху ума*. Малко след акциите по ликвидиране, отстраняване, маргинализиране или просто публично изолиране на „народните предатели“ започва тотално идеологическо премоделиране, налагане на формите на т.нар. *марксистко-ленинска просвета* по всички равнища на социалния живот. Като истински тоталитарен демуург, още Георги Димитров прокламира как „трябва да възпитаваме нашия народ, и особено някои слоеве, които са изостанали назад не по своя вина, а по своя беда, в духа на любовта към родината, която имаше Христо Ботев, на предаността към родината, която имаха десетките хиляди знайни и незнайни герои, дали живота и кръвта си за нашата свобода, за Народна република България“³³. По същество това е *превъзпитание на народа* в любов към една нова идея за *национално-класова родина*, в която подвизите на Христо Ботев и останалите възрожденски герои съвпадат с употребите на смъртта на загиналите в името на пролетарската революция. Комунистическата идеология използва и двата вида саможертва, за да трасира с тях историческия път, който води към сбъднатата се социалистическа родина – Народна република България. Резултатът е регистриран още в края на 1951 г. Чрез заглавието на уводна статия в „Литературен фронт“ Веселин Андреев възвестява наличието на нова идеологическа реалност: „Народ, възпитан от Партията“. В началото на 50-те години на XX век БКП може да се похвали, че вече е изобретила *свой социалистически народ*.

Откъси от по-голям текст

²⁹ Димитров, Георги. *Из беседа с членове на ЦК на Помощната организация* [6.04.1946] – В: Димитров, Георги. *За литературата, изкуството и културата*. Съст. Екатерина Кабакчиева, Вълчко Кунчев. Изд. на БКП. С., 1971, с. 198–199.

³⁰ Жюлиар, Жак. *Народът*. – В: *Места на паметта*. Том 2. Под ръководството на Пиер Нора. Дом на науките за човека и обществото. С., 2005, с. 50.

³¹ Знеполски, Ивайло. *Българският комунизъм...*, с. 141.

³² Пак там, с. 142, с. 144.

³³ Димитров, Георги. *Из речта на митинга по случай подписването на Българо-полския съюстен договор* [1.06.1948] – В: Димитров, Георги. *За литературата, изкуството и културата...*, с. 278.